ISSN: 2181-3906 2023

International scientific journal
«MODERN SCIENCE AND RESEARCH»
VOLUME 2 / ISSUE 3 / UIF:8.2 / MODERNSCIENCE.UZ

ДУРБЕК ҚЎЛДОШ ҲИКОЯЛАРИДА ТАРИХ ВА ТАРИХИЙ ШАХС ОБРАЗИНИ ЯРАТИШ МУАММОСИ (“БОЛАЛИКНИНГ СЎНГГИ КУНИ”, “ХУФИЁНА БИТИМ” ҲИКОЯЛАРИ АСОСИДА)

М.Ҳамраева
ф.ф.н.,доц. Термиз ДУ

https://doi.org/10.5281/zenodo.7752345

Аннотация. *Ушбу мақола ўзбек адабиётининг забардаст вакили Дурбек Қўлдошнинг “Болаликнинг сўнгги куни", "Хуфиёна битим" каби ҳикоялари билан мустақиллик даврида яратилган ҳикояларда тарих ва тарихий шахс образини яратиш муаммосини таҳлил этиш асносида Бобурийлар сулоласига бағишлаб яратилган асарлар орасида бадиий жиҳатдан анча бақувват ва тарих тўғри ҳамда ҳаққоний акс эттирилган асарлар сирасига кириши, шу билан биргаликда, ёзувчининг тарихий шахслар мавзусида самарали ижод қилиб келаётганлиги, ижод маҳсули сифатида қатор асарлар ёзганлиги, бу ҳикояда эса Заҳириддин Муҳаммад Бобур тимсоли орқали тарихий даврдаги шароит, тож-тахт талашишлари, ҳамда шу билан биргаликда, ҳикоя давомида мустақиллик даврида ўтаётган ёруғ кунларнинг қадрига етиш билан боғлиқ ҳақиқатни акс эттириш ва ўша давр тилига хос масалалар таҳлилга тортилгани билан аҳамиятлидир.*

Калит сўзлар: *тарихий шахс сиймоси, тарихий ҳақиқат, Соҳибқирон Темур тузуклари, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Умаршайх Мирзо, ихбор, беклар образи.*

ПРОБЛЕМА СОЗДАНИЯ ОБРАЗА ИСТОРИИ И ИСТОРИЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ В РАССКАЗАХ ДУРБЕКА КОЛДОША (НА МАТЕРИАЛЕ РАССКАЗОВ "ПОСЛЕДНИЙ ДЕНЬ ДЕТСТВА", "СЕКРЕТНАЯ СДЕЛКА")

Абстрактный. *В данной статье анализируется проблема создания истории и образа исторической личности в рассказах, созданных в период независимости Дурбеком Колдошем, ведущим представителем узбекской литературы, такими рассказами, как «Последний день детства», «Тайное соглашение». , среди произведений, посвященных династии Бобури, художественно очень сильно и история правильная и достоверная.Входя в ряд отраженных произведений, в то же время писатель эффективно творит на тему исторических личностей, у него есть написан ряд произведений как продукт творчества, и в этом рассказе условия исторического периода, борьба за престол, через образ Захириддина Мухаммада Бабура, и в то же время, в ходе повести знаменателен тем, что он отражает правду, связанную с оценкой светлых дней, прошедших в период независимости, и анализирует проблемы, характерные для языка того времени.*

Ключевые слова: *фигура исторической личности, историческая правда, тузукляр Сахибкирана Темура, Захириддин Мухаммад Бабур, Умаршайх Мирза, ихбар, образ беклара.*

THE PROBLEM OF CREATING THE IMAGE OF HISTORY AND A HISTORICAL PERSON IN DURBEK QOLDOSH STORIES (BASED ON THE STORIES "THE LAST DAY OF CHILDHOOD", "THE SECRET DEAL")

Abstract. *This article analyzes the problem of creating history and the image of a historical person in the stories created during independence with the stories of Durbek Koldosh, the leading representative of Uzbek literature, such as "The Last Day of Childhood", "Secret Deal", among the works dedicated to the Babur dynasty, it is artistically very strong and the history is correct*

and authentic. entering the series of reflected works, at the same time, the writer has been creating effectively on the subject of historical figures, he has written a number of works as a product of creativity, and in this story, the conditions of the historical period, the struggles for the throne, through the image of Zahiriddin Muhammad Babur, and at the same time, during the story It is significant because it reflects the truth related to the appreciation of the bright days that passed during the period of independence and analyzed the issues specific to the language of that time.

Key words: *figure of a historical person, historical truth, Sahibqiran Temur's tuzuklar, Zahiriddin Muhammad Babur, Umarshaikh Mirza, ikhbar, image of beklar.*

Таниқли адиб Дурбек Қўлдошнинг “Болаликнинг сўнгги куни” ҳикояси Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳаётига бағишланган. Тарихдан бизга маълумки, Заҳириддин Муҳаммад Бобур 12 ёшида тахтни эгаллайди. Болалик дунёсининг завқли онларидан сармаст бўлиб юрган ўсмир йигит улкан фожеа туфайли зиммасига муҳим вазифани олиши асарда ёритиб берилган.

Ҳикояда ана шу тарихий ҳақиқат тўғри гавдалантирилган. Ҳикояда миллий ўйин чавгонни Бобур Мирзо қандай ўйнай олиши ҳам маҳорат билан тасвирланган. Чавгон таъсирида бўлган Бобурга Ахси қўрғонида бўлган маъшум ҳалокат ҳақида хабар беришади. Шу ўринда таъкидлаш керакки, қадимда Шарқда фарзанд тарбиясига алоҳида эътибор қаратилгани ва у келгусида энг яхши самаралар беришини Бобур ва Умаршайх Мирзо муносабатларида ҳам кўриш мумкин.”... Аслида ҳам, ота-бола ўртасидаги ўзаро иззат-ҳурмат шу даражада баланд эдики, Олампаноҳ ҳар қанча сизлаб эркалатмасин, юксак тарбия кўрган Бобур мирзо атиги бир маротаба бўлса-да, падари бузрукворининг юзига тик боққан эмас!” Ҳикояда яна бир масалага эътиборни қаратишга тўғри келади. Ёзувчи ўша давр руҳини ёрқин акс эттириш, қаҳрамонлар характерини янада аниқ ва ёрқин бўёқларда тасвирлаш учун ҳикояда ўша давр тилини сақлашга интилган. “...- Мақсуд тағойи! Пошшо бувимға ихбор қилдингизму? - деб сўради синиқ овозда мирзо.

- Ҳа, Мирзом! Хабарингиз бор, Пошшо бувимлар “Мўғул тўпи”ға кетиб эдилар. Арава жўнатғонбиз, ҳозир-ўқ етиб келсалар керак, - деган жавобни берган хизматкор маъюс бир қиёфада бино томон одимлаб кетди.” Жумладан, ушбу лавҳада фойдаланилган ихбор сўзи хабар маъносида ишлатилган. Ёки, жўнатғонбиз, бунда жўнатганмиз маъносини англаш мумкин.

Ҳикояда воқеалар ривожини кузатиш асносида ота ва фарзанд муносабатлари Бобурнинг хаёлидаги тасаввурлар орқали бир лаҳза бўлсада, китобхон кўз ўнгида гавдалантирилиб берилади.”... Султон Умаршайх Мирзо салтанат ташвишларидан ҳоли бўлган чоғлари бироз ҳордиқ чиқариш учун бек ва умаролари билан ўтириб қолгудек бўлса, кўнгли бирдан валиаҳдни тилаб қолар, мирзо Андижонда бўлсагина подшоҳ ота уни зудлик билан қошига келтиришларини буюрарди. Бир неча йил аввал шундай воқеа бўлиб ўтганди. Олампаноҳ Самарқанддан келган меҳмонлар билан бўлиб, шаҳзодани икки кун кўролмади. Ўғлини соғинган ҳукмдор филҳол базм бўлаётган жойга Бобур мирзони етказишларини буюрди. Тахт вориси икки қўлини кўксига қўйиб, таъзим билан отаси ўтирган хонага кириб келди. Олампаноҳнинг кайфияти осмон қадар баланд экан, хурсанд бўлиб кетганидан: ”Боракалло, мирзо!”- дея эркалатганча қўлларини ёзди. Мирзо барчага салом берди-да, дастурхончилар йўлакчасидан чопиб бориб отасининг бағрига отилди.

ISSN: 2181-3906 2023

International scientific journal
«MODERN SCIENCE AND RESEARCH»
VOLUME 2 / ISSUE 3 / UIF:8.2 / MODERNSCIENCE.UZ

Кўришиб бўлгач, унинг қулоғига секин бир нималар деб шивирлаб қўйганди, ҳукмдор қорнини силкитиб бор овозда кулиб юборди. Кулги аралаш: “Тўғри, тўғри айтадурсиз, мирзом, кушод хотиримдин кўтарилибдур, узр, шундай сўз бериб эдим”,-деганча ўзини аранг тўхтатиб олганди. Олампаноҳнинг бунчалик ҳузур билан кулишига сабаб Бобур мирзонинг: “Отажон, мен катта йигит бўлиб қолдум, энди Жаҳонгир мирзони эркалатсанғиз бўлади”,- деганди ўшанда.”

Ёзувчи ота-бола ўртасидаги самимий муносабатни ёрқин рангларда тасвирлаш билан фарзанд тарбиясига жуда катта эътибор қаратилгани ва бу энг муҳим масалалардан бири бўлганини тўғри таъкидлаган. Шу ўринда устознинг шогирдга, шогирднинг устозга бўлган меҳр садоқати тасвирланган ўринлар Бобур ички дунёсини очилишига, унинг келгусида улуғ инсон бўлишига ишорадай туюлади. Айниқса, устоз ва шогирд суҳбати акс эттирилган бир ўринда ёзувчининг мақолдан фойдаланиши ҳикоянинг таъсирлилигини янада оширган. “.... Бобур мирзо қадрдон устозининг сўзларидан тўлқинланиб: - Ундоқ деманг, устоз! Сиз менга жуда кўп нарса ўргатдингиз. Аввало, Сиз ризо бўлмоғингиз керак! - деди. - Шукрларким,- дея сўзини давом эттираркан устоз,-хушомадға йўймағайсиз, мирзом! Шу кунда, шу ёшда таъби назминғизни айтиб ўтирмай, ақл-фаросат, азму шижоат, куч-қувват ва муборизликта ҳеч бир темурийзода Сизға тенг келолмайдур!

Улуғ бобокалонингиз Соҳибқирон Темурбекнинг тузукларини кўп мутолаа қилдингиз. Мана, энди юрт бошқаришда Сизға бирдан-бир дастур - ана шу! Тахтға ўтиришингиз ҳамоно, не ажабки, тегрангизда дўст ҳам, душман ҳам бисёр бўладур. Муҳими, аларни ажрата билмоқлик. Яна бир зарур гап. Қай йўл била бўлса-да, отанғизни садоқатли бекларини илгингиздин чиқормағайсиз, вале, ихтиёринғизни ҳам аларға бермағайсиз! Сизға бу ишда энг яқин маслаҳатгўй Пошшо бувингиз-Эсон Давлатбегим бўладилар!”

Ёзувчи асар сўнггида Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг келгусида жаҳон халқлари адабиёти, маданияти, санъати ривожида муҳим аҳамиятга эга бўлган ибратли ишларни амалга оширадиган улуғ инсон бўлишини қуйида устоз тилидан башорат қилгандай наздимизда.

”...Алп Баҳодир шогирдининг ортидан:-Мирзом! Иншооллоҳ, истиқбол мунаввар бўлғай! Сизни буюк ишлар кутиб турадур. Сиз ҳали ҳеч ким уддалай олмаған юмушларни бажарурсиз! Бунга имоним комил! - деб қўйди ички бир ишонч билан. Фарғона мулкининг қонуний ҳукмдори қулоғига Алп Баҳодирнинг сўзлари етиб келмаётган бўлса-да, у бино олдида бир лаҳзага тўхтади… Ортига ўгирилиб нигоҳини устози турган тарафга қаратди. Қалин дарахтлар ортида Алп Баҳодирнинг қораси кўринмай қолганди. Бобур мирзо турган жойида, ўша томонга қараб уч қатла бош эгиб, таъзим бажо келтирди. Шундан кейингина остона ҳатлаб, саройнинг аъён-акобирларини жамлаб ўтирган Пошшо бувиси томон жадал юриб кетди.”. Устоз тилидан жаранг сочган ички бир ишонч билан айтилган сўзлар ўз тасдиғини топганини бугун тарих исботлаб турибди.

Дурбек Қўлдошнинг “Хуфиёна битим” ҳикояси “Болаликнинг сўнгги куни” ҳикоясининг мантиқий давомидай таассурот уйғотади. Боиси, ҳикояда Умаршайх Мирзо ўлими билан боғлиқ воқеалардан кейинги тарихий вазият, тож-тахт талашишлари, темурийзодалар ўртасидаги адоват ва шу каби масалалар ёритилади. Заҳириддин Муҳаммад Бобур Умаршайх Мирзо ўлимидан сўнг, ҳокимият тепасига келгандан сўнг, унга

қарши чиққан бекларнинг хуфиёна учрашувлари шу даражада аниқ тасвирланганки, бевосита воқеалар занжири кўз ўнгингизда гавдаланади. Ёзувчининг тарих ҳақиқатига риоя этганини ва уни ёритишда ҳаққонийлик принципларига амал қилганини англаш мумкин. Воқеалар жараёнида ҳаёт қонунияти олдида шоҳу гадо баробар эканлигини англатган: "– Бандаси Рубъи маскунга ҳукмдорлиқ қилғонда ҳам, Тангрининг олдида жуда ожиз экан! – дея давом этди Хожа Мавлонойи. – Яхши биладурсиз, Искандар Зулқарнайндек буюк фотиҳ ҳам берган ўттиз уч йиллик умрни кўрди. Уни лоқал яна бир йилға, нафақат бир йилға, атиги бир кунға, бир соатға бўлса-да, узайтира олмади! Инсон учун умр ризқи – Оллоҳ томонидан берилган искарт экан!...". Ёзувчи ушбу лавҳада шу билан биргаликда, инсон учун туҳфа ҳисобланган умрни беиз ўтказмасликка ҳам ундайди. "Хуфиёна битим" ҳикоясида хуфя суҳбат ўтказувчи беклар образи жонли ва табиий чиққан. Аҳмад Танбал ва Узун Ҳасан тимсолида ўша даврда тож-тахт талашишлари деб Бобурга қанчалик ташвиш келтирган шахслар тимсоли гавдалантирилган. Аммо шу ўринда асарни ўрганиш чоғида яна бир нарсага амин бўласиз, отадан эрта етим қолган ўсмир темурийзодани ҳимоя қилувчи ва керак бўлса, у учун жонини фидо этувчи софдил инсонлар образини ҳам тасвирлайди."... Бобонинг ёқасини қўйиб юбормай, зуғум билан итобга ола бошлади:

– Гапир! Нималарни укдинг? Сўзимизни пошшо бувинға сотуб, садақа оламен дединғму? Негадир бобонинг қўрқувидан асар ҳам қолмади. Унинг қаршисида икки йўл турарди: бири бор эшитган гапни айтиб, умрининг қолган қисмини тақдир ихтиёрига топшириш, иккинчиси қутулиб кетиш учун ёлғон гапириш, ялиниш. Бобо виждони кўрсатган биринчи йўлни танлаб фавқулодда дадиллик билан Танбалнинг чақчайган кўзларига тик боқди:

– Сўзларингизни ҳаммасини эшитдум… Темурийзодалардан нима ёмонлиқ кўрдингизким, бу болада шунча қасдингиз, адоватингиз бўлса! Бузуқ ниятингиздин қайтинг! Шайтонға ҳай беринг!.. Кутилмаган бу сўзлардан эсанкираб қолган Танбал: – Ўчур унунғни, айғоқчи! Менга ақл ўргатма бошқа! Ҳозир-ўқ жонингни суғуриб оламен! – деди ғазаб билан.

– Мен ёшимни яшаб, ошумни ошаб бўлғон одаммен! Ўлимдин нечун қўрқай? Қайтаға, шундайин улуғ айём кунлари ўлсам… – дея бир-икки силтаниб, унинг исканжасидан чиқиб кетмоқчи бўлди, бироқ, боёқиш бобонинг мадори етмади. Аҳмад Танбалнинг бақувват панжалари борган сари чолнинг томоғига ботиб борарди…Кекса хизматкор муқаррар ўлими олдидан бор кучини тўплаб яна бир нималар демоқчи бўлди, бироқ овози чиқмай қолди. Қотил шундан кейингина чолнинг томоғини чангалидан қўйиб юборди."

Ҳикоядаги ушбу эпизодда хоин бекларнинг салбий тимсоллари яратилган. Ҳаттоки, уларнинг ўз мақсадлари йўлида қотилликка қўл урганини ва бундан уларнинг зарра бўлсада, виждонлари азобланмаслигидан китобхон бундай тубан кимсаларга нисбатан қалбида нафрат ҳиссини туяди. Асар сўнггидаги, "...Қора гуруҳ тун ярмидан оққанда чорбоққа қандай келган бўлса, ўша тартибда, бирин-кетин қоронғи тун қаърига кириб ғарқ бўлди.." сўзлари орқали ёзувчининг халқимиз ўз ҳаётида хоин кимсалар туфайли не-не азобларни бошидан кечирганини таъкидлагандай таассурот қолдиради ва бундан бугунги шукрона кунларимизнинг қадрига етиш кераклигини англайсиз.

REFERENCES

1. Амир Темур. «Темур тузуклари» (форсчадан Алихонтўра Соғуний ва Ҳабибулло Кароматов таржимаси). - Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1991. – 144 б.
2. Абдусаматов Ҳ. Тарих ва бадиий талқин.- Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1995. – 184 б.
3. Каттабеков А. Тарихий ҳақиқат ва бадиий талқин//Тафаккур. – Тошкент, 1996. - 1-сон. - Б.68-72.
4. Дурбек Қўлдош. Болаликнинг сўнгги куни.Ҳикоя.-Тошкент: -"Ўзбекистон адабиёти ва санъати" газетаси, 2015 йил, 7-сон.
5. Дурбек Қўлдош. Болаликнинг сўнгги куни. Ҳикоя. 2016 йил, 27 декабрь, Ziyouz.uz
6. Дурбек Қўлдош.Хуфиёна битим. Ҳикоя//Шарқ юлдузи.-Тошкент, 2014 йил, 2-сон.
7. Дурбек Қўлдош. Хуфиёна битим.Ҳикоя.2015 йил, 8 август, Ziyouz.uz